

Fecr Yayınları: 144

TÛSÎ'NİN İBN SİNA SAVUNMASI
(Nasireddin Tûsî'nin İbn Sinacılığı)

DEMİRKOL, Murat

Mizanpaj: CİNAS

Kapak: CİNAS

Baskı, Cilt:

KALKAN MATBAACILIK
Büyük San. 1. Cad. 99/32 İskitler
Tel: 0312.3419234-3421656 Ankara

1.Baskı

Nisan 2010

ISBN: 978-975-6004-96-8

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.

Rüzgarlı Cad. Rüzgarlı İşhanı No: 2 Kat: 5 Ulus/ANKARA

Tel: (0 312) 310 08 60 – Fax: (0 312) 311 47 89

web: www.fcr.com.tr – e-mail: fcr@fcr.com.tr

TÛSÎ'NİN İBN SİNA SAVUNMASI

(Nasireddin Tûsî'nin İbn Sinacılığı)

Dr. Murat Demirkol

Ankara 2010

Dr. Murat Demirkol

1969 yılında Tokat Reşadiye’de doğdu. İlkokulu Güvendik Köyü’nde okudu. Ortaokul ve lise öğrenimini Reşadiye İmam Hatip Lisesi’nde tamamladı. 1986 yılında kazanıp başladığı Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden 1990’da mezun oldu. 1994’te A.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri İslam Felsefesi Anabilim Dalı’nda “İbn Tufeyl’e Göre Hakikat Arayışı” adlı tezle yüksek lisansını tamamladı. Daha sonra yine aynı enstitünün söz konusu anabilim dalında doktora yaptı ve 2007 yılında “Nasiredin Tûsî’nin İbn Sinacılığı” adlı tezle İslam Felsefesi doktoru oldu. Yazar, 1990’da başladığı öğretmenlik görevini Ankara Altındağ Hacıbayram Anadolu İmam Hatip Lisesi’nde halen sürdürmektedir. Yazarın “Kuran Bilgi Kartları” adlı bir eğitici eseri ve çeşitli dergilerde yayınlanmış makaleleri bulunmaktadır. Ayrıca yazarın Farsçadan Türkçeye yaptığı kitap çevirileri bulunmaktadır. Arapça, Farsça, Fransızca ve İngilizce bilmektedir. Yazar evli ve iki çocuk babasıdır.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	8
ÖNSÖZ	9
GİRİŞ	
NASİREDDİN TÛSÎ'NİN HAYATI VE İSLÂM DÜŞÜNCESİNDEKİ YERİ	13
1. TÛSÎ'NİN DOĞUMU, ÇOCUKLUĞU VE TAHSİLİ	15
2. İSMAILİLERİN YANINDA GEÇEN YILLAR	17
3. HÜLAGU'NUN HİZMETİNE GİRMESİ VE MERAGA RASATHANESİNİ KURMASI	21
4. TÛSÎ'NİN ESERLERİ	25
5. TÛSÎ'NİN İSLAM DÜŞÜNCESİNDEKİ YERİ	33
1. BÖLÜM	
TÛSÎ'NİN İBN SİNA FELSEFESİNİ FAHREDDİN RÂZÎ TARAFINDAN YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLERE KARŞI SAVUNMASI	45
1.1. MANTIK ALANINDA	47
1.1.1. Lafzın İltizam Yoluyla Delaleti	47
1.1.2. Ayrımın Tanımı	48
1.1.3. Özsel Tanım ve İlintisel Tanım	51
1.1.4. Muhassala ile Madule Arasındaki Fark	55
1.1.5. Yüklem Benzeri	57
1.1.6. Yüklemi Türemiş Olan Önermede Bağın Gerekliliği	58
1.1.7. Çelişkide Sekiz Çeşit Birlik	60
1.1.8. Düz Döndürmenin Tanımı	61
1.1.9. Tümel Olumsuzun Döndürülmemesi	62
1.1.10. Kıyasta Orta Teriminin Tekrar Edilmesinin Gerekliliği	63
1.2. TABİAT ALANINDA	65
1.2.1 Cisim	65
1.2.1.1. <i>Tabii Cismin Tanımı</i>	65
1.2.1.2. <i>Maddenin Varlığı</i>	67
1.2.1.3. <i>Maddenin İspatında Ayrılma ve Bitişme Delili</i>	71
1.2.1.4. <i>Maddenin Cisimsel Süretten Ayrılmasının İmkânsız Oluşu</i>	72
1.2.1.5. <i>Madde ve Süretin Fertleşme Keyfiyeti</i>	73
1.2.1.6. <i>Türsel Süretin Varlığı</i>	76
1.2.1.7. <i>Boşluğun İmkânsızlığı</i>	78
1.2.1.8. <i>Döngüsel Meyil ile Doğrusal Meylin Aynı Cisimde Toplanmasının İmkânsızlığı</i>	80

1.2.1.9. Doğal Meyilden Yoksun Olan Cismin Zorlamalı Hareketi Kabul Etmemesi.....	81
1.2.1.10. Zamanın Varlığı.....	83
1.2.2. Ruh	86
1.2.2.1. Ruhun İspatı.....	86
1.2.2.2. İdrakin Anlamı.....	87
1.2.2.3. Akli İdrakin Tümelliği ve Soyutluğu.....	93
1.2.2.4. Ortak Duyu.....	95
1.2.2.5. Ortak Duyu ile Hayal Arasındaki Fark	96
1.2.2.6. Vehim Gücü.....	97
1.2.2.7. Mütehayyile Gücü	99
1.2.2.8. Düşünme ve Sezgi Arasındaki Fark.....	100
1.2.2.9. Ruhun Soyutluğu.....	101
1.2.2.10. Her Düşünülenin Düşünen Olması İçin Zatiyla Var Olma Şartı.....	103
1.2.2.11. Feleğin Tikel İradesi	105
1.2.2.12. Ruhun Araçsız Bizzat Düşünmesi.....	109
1.2.2.13. Ruhun Beden Öldükten Sonra Baki Kalması.....	112
1.3. METAFİZİK ALANINDA.....	115
1.3.1. Doğal Güçlerde Gayelilik	115
1.3.2. Meydana Gelenin Faile Varlıkta Daima Muhtaç Olması	116
1.3.3. Nedensel Öncelik ve Sonralık.....	119
1.3.4. Zatî Hudüsün İspatı.....	120
1.3.5. Akılların Çokluğu	122
1.3.6. Akılın İspatlanması.....	124
1.3.6.1. Akılın Feleklerin Sonsuz Hareketi Yoluyla İspatlanması.....	124
1.3.6.2. Akılın Cismin Cisme Neden Olmasının İmkânsızlığı Yoluyla İspatlanması	126
1.3.7. 'Birden Ancak Bir Çıkar' Kuralı	127
1.3.8. Çoğun Birden Sudur Etmesi.....	129
1.3.9. Cismanel Süretlerin Faal Akıldan Sudur Etmesi.....	134
1.3.10. Türsel Mâhiyetin Madde İle Çoğalması	136
1.3.11. Zorunlu Varlığın İspatında Teselsülün Olumsuzlanması	137
1.3.12. Zorunlu Varlıkta Varlık ve Mâhiyetin Aynı Olması	138
1.3.13. Zorunlu Varlığın Birliğini İspatta Zorunluluk ve Taayyünün Olumlanması	142
1.3.14. Zorunlu Varlığın Tikelleri Tümel Olarak Bilmesi	145
1.3.15. Zorunlu Varlığın Fiilinden Gayenin Olumsuzlanması.....	149
1.3.16. Zorunlu Varlığın Fiillerinde Kötülüğün Varlık Şekli	150
1.3.17. Kötülüğün Kaderde Olması İle Ceza Arasındaki İlişki	152
1.3.18. Nübüvvet ve Mucizenin İspatı.....	154

2. BÖLÜM

TÛSÎ'NİN İBN SİNA FELSEFESİNİ ŞEHRİSTANÎ TARAFINDAN YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLERE KARŞI SAVUNMASI.....	157
2.1. MEVCUTLAR TASNİFİ.....	159
2.2. ZORUNLU VARLIĞIN İSPATI.....	168
2.3. ZORUNLU VARLIĞIN BİRLİĞİ.....	178
2.4. ZORUNLU VARLIĞIN BİLGİSİ.....	189
2.5. ÂLEMİN HUDÛSÜ.....	199
2.6. İLKELER VE NEDENLER.....	211
2.6.1. Akılların İlke Oluşu ve Ayırıklığı.....	211
2.6.2. Neden ve Nedenli.....	212

3. BÖLÜM

İBN SİNA FELSEFESİ ÜZERİNDE TÛSÎ İLE SADREDDİN KONEVÎ ARASINDA GEÇEN TARTIŞMALAR.....	215
3.1. ZORUNLUNUN VARLIĞININ MAHİYETİYLE AYNI VEYA ONA EKLENMİŞ OLMASI.....	217
3.2. MÜMKÜN MAHİYETLERİN YARATILMIŞ OLUP OLMAMASI.....	225
3.3. GENEL VARLIK.....	229
3.4. 'BİRDEN BİR ÇIKAR' KURALI VE SUDUR NAZARİYESİ.....	231
3.5. ZORUNLU VARLIĞIN TİKELLERİ BİLME KEYFİYETİ.....	235
3.6. İNSAN RUHUNUN HAKİKATİ VE BEDENLE İLİŞKİSİ.....	236
3.7. CİSİMLERİN VE NİSPETLERİN SONLULUĞU.....	242
3.8. CEVHER VE SOYUT MADDE.....	244
SONUÇ	247
KAYNAKÇA	249
ABSTRACT	255

KISALTMALAR

- HŞ. : Hicrî Şemsî
ö. : Ölüm Tarihi
El-İşârât : El-İşârât ve't-Tenbihât
Sergozeşt : Sergozeşt ve Akayid-i Felsefiy-i Hâce
Nasireddin Tûsî
Ahval ve Asar : Ahval ve Asar-i Hâce Nasireddin Tûsî
Muhâkemât : Şerhu Şerhayi'l-İşârât ve't-Tenbihât

ÖNSÖZ

Nasireddin Tûsî, başta İran olmak üzere Boğu'da ve Batı'da birçok ülkede bilim adamlığı ve filozofluğu üzerine araştırmalar yapılan önemli bir bilgin ve filozof olmasına rağmen ülkemizde henüz hak ettiği bilimsel teveccühü bulamamıştır. Eserleri günümüze kadar ulaşan ve birçoğu da basılan böylesine tanınmış ve düşünce tarihimizde iz bırakmış bir düşünürün ihmal edilmesini ülkemizin akademî dünyası için öncelikle giderilmesi gereken bir eksiklik olarak gördük ve kıymetli hocam Prof. Dr. Mehmet Bayraktar'ın yönlendirmesiyle Tûsî'nin düşünce tarihimizdeki mevkiini ve katkısını tespit etme gayesine matuf olarak 'Nasireddin Tûsî'nin İbn Sinacılığı' adlı bir araştırma yapmaya karar verdik.

Başlı başına sadece Tûsî'nin felsefi görüşlerini çalışmayı değil de İbn Sina (ö.1037) felsefesine katkısını, onun düşüncelerinin doğru anlaşılmasındaki yorumcu rolünü ortaya koymayı tercih etmiş olmamızın makul bir nedeni vardır. Zira Tûsî, İslam felsefesi tarihinde sistemci bir filozof olmaktan çok İbn Sina'nın en ehliyetli ve en başarılı şârihi ve yorumcusu olarak tanınmaktadır. Biz temelde onu bu üne kavuşturan ve Fahreddin Râzî'nin tenkit ve itirazlarını cevaplayıp İbn Sina felsefesinin zihinlerde layık olduğu anlaşılabilirliğe ulaşmasını temin etme amacı güden Şerhu'l-İşârât ve't-Tenbihât adlı şerh klasiğini esas alarak Tûsî'nin İbn Sinacılığını, İbn Sina felsefesini muârizlarına karşı ne derece savunabildiğini ortaya koymak istedik. Ayrıca birbirinden farklı özellikler taşıyan diğer iki eleştiri örneği olan Şehristanî'nin Musâraatu'l-Felâsife'si ve Sadreddin Konevî'nin Tûsî'ye yazdığı felsefi mektupları, onun İbn Sina'yı savunmak ve doğru anlaşılmasını sağlamak amacıyla cevapladığı iki önemli eser olduğu için birincisine karşı kaleme aldığı Musâriu'l-Musâri ve ikincisine karşı cevaben yazdığı mektuplardan oluşmuş, Mufâvezat ve Murâselat adları altında toplanan yazışmaları da bizim birinci derecede incelememize konu olmuştur.

Çalışmamızı üç düşünürün İbn Sina felsefesine yönelttiği tenkitler ve Tûsî'nin İbn Sina'ya ait görüşleri savunmak maksadıyla bunlara yazdığı cevaplarla sınırlı tutmak istedik. Aslında Tûsî'nin İbn Sina felsefesini anlaşılır kılmak için yazdığı eserler,

her ne kadar diğerleri küçük Risâleler ve mektuplardan oluşsa da bunlardan ibaret değildir. Ama biz hem araştırma alanının yayılmasıyla ilginin dağılmasını önlemek hem de özel örnekler üzerinde çalışarak farkları daha belirgin gösterebilmek için çalışma sahasını bu üç düşünürün tenkitlerine karşı verilmiş cevaplarla sınırlandırdık. Bununla birlikte gerekli durumlarda diğer düşünürlerin itirazlarına ve onlara karşı yapılmış savunmalara da yer verdik. Fahreddin Râzî (ö.1209) filozof ve kelimci kimliğini kendisinde toplamış ve muhalif olduğu halde İbn Sina'nın eserlerine Şerhu'l-İşârât ve't-Tenbihât, Şerhu Uyunu'l-Hikme ve Lübabu'l-İşârât gibi çalışmalarıyla tenkitli şerhler yazmış büyük bir Sünnî düşünür olmasıyla; Ebu'l-Feth Şehristanî (ö. 1153), Nihâyetü'l-İkdam fi İlmi'l-Kelam ve el-Milel ve'n-Nihal adlı kelam ve mezhepler tarihi kitaplarıyla ünlenmiş ancak felsefede yeterli donanıma sahip olmadığı halde kendisinde filozofları eleştirme cüreti görmüş bir düşünür olmasıyla temayüz etmiştir. İlahi Nefhalar, Kırk Hadis Şerhi, Esmâ-i Hüsna Şerhi, İcazu'l-Beyan ve el-Müraselât adlı eserleri ile ünlenen Sadreddin Konevî (ö.1274) ise üstadı İbn Arabî'den devraldığı tasavvuf mirasını felsefe birikimini de devreye sokarak yeniden harmanlamış bir mutasavvıf düşünür olmasıyla öne çıkmıştır. Tûsî, İbn Sina'nın görüşlerini bunların her birisinden gelen tenkitlere karşı özde bir olmakla birlikte farklı üslup ve metotlarla savunmuş ve açıklamıştır.

Giriş bölümünde ele alacağımız üzere Nasireddin Tûsî, İslam felsefesinde İbn Sina felsefesinin önemli bir takipçisi ve şârihi olarak öne çıkmakla birlikte asıl başarı ve ününü matematik ve astronomi alanında göstermiştir. Tûsî, Batlamyus, Öklid ve Arşimed gibi dünya bilim tarihinin önemli simalarına ait onlarca eseri telif derecesinde önem taşıyan "tahrir"leriyle yanlışlık, karışıklık ve unutulma tehlikesinden kurtararak geleceğin bilim dünyasına ulaştırma görevini ifa etmiştir. Tûsî'nin bu ihtimamı olmasaydı belki de Batı dünyası kendileriyle gurur duyduğu bu bilgilerin eserleriyle ya hiç tanışmayacak ya da ancak karışık ve anlaşılması güç bir bilgi yığınıyla karşılaşacaktı.

Nasireddin Tûsî, İslam bilim ve felsefe tarihinde ihyacı, birleştirici ve ilim âlemini Moğol yıkımından koruyucu bir rol oynamıştır. İhyacıdır, çünkü bilim ve felsefenin zirveye ulaştığı bir dönemde bu noktayı sınır kabul edip aşılmazlık duygusunun yerleşme tehlikesinin baş gösterdiği bir dönemde felsefeye şerhleriyle, bilime ise telifleri ve pratik faaliyetleriyle yeni bir nefes aldırmıştır. Birleştiricidir, çünkü bizzat yıkıcı Moğol yöneticilerini ikna ederek yaptırdığı Merağa Rasathanesini asrının en gelişmiş gözlem evi ve âlimlerin toplanıp tedris ve telif faaliyeti yaptığı bir

ilim merkezi haline getirmiştir. İtikatta İmamiye Şîsi olan, ancak bu yönünü bilginliği ve filozofluğu yanında fark edilmeyecek kadar geri planda tutan Tûsî, mezhebine ve meşrebine bakmadan Şîî, Sünnî ve Mutezilî birçok âlimin Merağa akademisinde buluşup gelecek asırlara ışık saçan yoğun bir ilmî faaliyette bulunmalarını sağlamıştır.

Araştırmamızı İbn Sina, Farheddin Râzî, Şehristanî ve Sadreddin Konevî'nin ilgi alanımıza giren eserlerini, Tûsî'nin ise mantık, felsefe, kelim, ahlak ve tasavvufu ilgili ulaşabildiğimiz bütün eserlerini inceleyerek ve mütalaa ederek yapmaya çalıştık. Bunun yanı sıra söz konusu düşünürler üzerine yapılmış birçok araştırmadan istifade ettik. Tûsî'nin İbn Sina'yı hangi konularda nasıl savunduğunu ve bu savunmadaki başarısını ortaya koyabilmek için önce İbn Sina'nın itiraza konu olan düşüncesini, ardından eleştiride bulunan düşünürün itirazını ve şahsi görüşünü, son olarak da Nasireddin Tûsî'nin itirazlara verdiği cevapları ve İbn Sina'nın görüşüne yerine göre yaptığı yorumu veya verdiği desteği tespit etmeye çalıştık. Gerekli gördüğümüz durumlarda söz konusu düşünürlerin ilgili ifadelerini olduğu gibi iktibas ettik. Zaman zaman Tûsî'nin şerh ve müdafaaları üzerinde değerlendirme yapan düşünürlerin kanaatlerini de aktardık.

Araştırmamız Tûsî'nin hayatını, eserlerini ve İslam düşüncesindeki yerini tespit etmeye ayırdığımız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm "Tûsî'nin İbn Sina Felsefesini Fahreddin Râzî Tarafından Yöneltilen Eleştirilere Karşı Savunması", ikinci bölüm "Tûsî'nin İbn Sina Felsefesini Şehristanî Tarafından Yöneltilen Eleştirilere Karşı Savunması", üçüncü bölüm ise "İbn Sina Felsefesi Üzerinde Tûsî ile Sadreddin Konevî Arasında Geçen Tartışmalar" başlıklarını taşımaktadır.

Çalışmalarında öneri ve yönlendirmeleriyle bana yardımcı olan saygıdeğer hocalarım Prof. Dr. Mehmet Bayrakdar, Prof. Dr. Hayrani Altıntaş ve Yard. Doç. Dr. Gürbüz Deniz'e teşekkür eder, saygılar sunarım.

